

Проте індивідуальна площина діяльності уповноваженого з прав дитини стосується заходів, які вживаються в конкретних життєвих справах, які впливають на юридичний стан конкретної дитини. Ця площина є важливою сферою діяльності Уповноваженого, хоча потребує реалізації його основних законних завдань. Уповноважений працює заради гарантування дитині повного і гармонійного розвитку, з пошаною її гідності і суб'єктності.

До законних завдань Уповноваженого належать також захист дитини перед насильством, жорстокістю, експлуатацією, деморалізацією та іншим аморальним ставленням до неї [7, 82-85].

Уповноважений з Прав Дитини не наділений повноваженнями звертатися до Конституційного Суду щодо дослідження відповідності нормативного акта із Конституцією або з актом вищої інстанції, не має також процесуальних повноважень Уповноваженого з Прав людини, що ще раз наголошує на необхідності їхньої скоординованої діяльності.

Висновок. Уповноважений з Прав Дитини повинен бути радше заступником Уповноваженого з Прав людини, що зміцнювало би його в компетентному вимірі. Альтернативним вирішенням було би посилення компетенції Уповноваженого з Прав Дитини та введення в Конституцію гарантії його незалежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про права дитини // Ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91/
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 30. – Ст.142.
3. Виступ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової під час представлення у Верховній Раді України Спеціальної доповіді «Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні» до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини 22 грудня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ombudsman.kiev.ua/zm_11_7.htm.
4. Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини: Указ Президента України від 11 серпня 2011 року № 811/2011.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України // № 776/97-ВР, від 23.грудня 1997.
7. Мяковська-Дашкевич К. Структурна позиція і компетенція Уповноваженого з прав дитини у Польщі / К. Мяковська-Дашкевич // Вісник Львівського університету (серія юридичні науки). – 2009. – Вип. 49. – С. 82-85.

УДК 342.4(477)(045)

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА, НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Приходько Х.В., к.ю.н., доцент

Академія муніципального управління

У статті висвітлюється конституційне процесуальне право України (далі – КППУ) як галузь права, наука, навчальна дисципліна в аспекті їх діалектичного зв'язку. Робиться спроба виявлення нової парадигми сприйняття КППУ, зумовленої формуванням доктрини та практики конституційного процесу як самостійного виду юридичного процесу в Україні.

Ключові слова: КППУ як галузь права, суб'єктивне процесуальне право, КППУ як наука, КППУ як навчальна дисципліна, правова практика.

Приходько К.В. КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО УКРАИНЫ КАК ОТРАСЛЬ ПРАВА, НАУКА И УЧЕБНАЯ ДИСЦИПЛИНА: ДИАЛЕКТИКА ВЗАИМОСВЯЗИ / Академия муниципального управления, Украина

В статье освещается КППУ как отрасль права, наука, учебная дисциплина в аспекте их диалектической связи. Делается попытка выявления новой парадигмы восприятия КППУ, предопределенной формированием доктрины и практики конституционного процесса как самостоятельного вида юридического процесса в Украине.

Ключевые слова: КППУ как отрасль права, субъективное процессуальное право, КППУ как наука, КППУ как учебная дисциплина, правовая практика.

Prikhod'ko K.V. CONSTITUTIONAL PROCEDURAL LAW OF UKRAINE AS FIELD OF LAW, SCIENCE AND EDUCATIONAL DISCIPLINE: DIALECTICS OF INTERCOMMUNICATION / Academy of municipal management, Ukraine

The article deals with the constitutional procedural law of Ukraine (hereinafter - CPLU) as a branch of law, science, academic discipline in terms of their dialectical relationship. The attempt detection of a new paradigm of perception of CPLU, due to the formation of doctrine and practice of the constitutional process as an independent type of legal process in Ukraine.

Keywords: CPLU as a branch of law, subjective procedural law, CPLU as science, CPLU as academic disciplines, the legal practice.

Прийняття Конституції України 1996 року слугувало імпульсом до формування та інтенсивного розвитку якісно нових галузей конституційного права і конституційного процесуального права, а також ідейно-змістовного перенавантаження, формування однойменних галузей науки, спрямованих, насамперед, на соціально-юридичне та наукове забезпечення реалізації Основного Закону держави. Безспірно, будь-які процеси не оминають вищу школу, яка виступає своєрідним лакмусовим папірцем подій громадського та політико-правового значення в державі та світі, і, як наслідок, переживає подібне перенавантаження з метою відповідності викликам часу, новим тенденціям, прогнозам і умовам сучасного розвитку українського громадянського суспільства.

У навчальній літературі конституційне право України (далі – КПУ) традиційно розглядається в трьох аспектах – як провідна галузь права, наука та навчальна дисципліна. Застосування такого підходу ми спостерігаємо в працях вітчизняних вчених-конституціоналістів, зокрема О.В. Батанова, В.В. Кравченка, В.Ф. Мелешенка, В.Ф. Погорілка, О.Ю. Тодици, Ю.М. Тодици, В.Л. Федоренка, О.Ф. Фрицького, а також у працях російських вчених-конституціоналістів, присвячених конституційному праву Росії (наприклад, Є.І. Козлова, О.О. Кутафін) або конституційному праву зарубіжних країн (наприклад, Б.О. Страшун, В.Є. Чиркін). Тенденція застосування зазначеного підходу спостерігається в навчальній літературі, присвяченій конституційному процесуальному праву України (далі – КППУ). Автори одних із перших українських навчальних видань професор С.Л. Лисенков («Основи конституційного процесуального права України», Київ, 2007) [1] та О.В. Совгіря («Конституційно-процесуальне право», Київ, 2009) [2] висвітлюють КППУ в аспекті тієї ж «трилогії». Однак автори фрагментарно окреслюють характер і зміст взаємозв'язку та взаємовпливу відповідної галузі права, науки та навчальної дисципліни; гносеологічну, аксіологічну та прикладну основи застосовуваного діалектичного підходу, котрий як аксіома використовується при висвітленні галузевого онтологічного значення КППУ та його методології.

Варто також зазначити те, що демократизація суспільних відносин предмета КППУ, модернізація правозахисної та правозастосовної практики, запровадження міжнародно-правових стандартів та багато інших чинників створюють нові важливі онтологічні форми КППУ, які сьогодні не отримують належного висвітлення в фаховій літературі з метою формування системних знань про теорію і практику конституційного процесу.

У контексті розгляду наведеної проблематики, цікавою та методологічно значущою для розуміння та подальшого дослідження конституційного процесуального права, його понятійно-категоріального апарату є робота російського автора М.С. Салікова «Конституционно-процессуальное право как наука, отрасль права и учебная дисциплина» (2000 р.) [3], у якій автор обґрунтовує основні категорії і значення нової галузі права, пропонує розгорнутий предмет конституційного процесуального права, а також зміст навчального курсу, який відтворює структурно-інституційну модель галузі. Водночас, залишається не достатньо зрозумілою логіка підходу автора щодо формулювання назви, у якій на перше місце ставиться

наука, та викладення змісту статті, у якому традиційно першим тлумачиться конституційне процесуальне право як *галузь*.

Отже, метою цієї статті є висвітлення поняття КППУ як галузі права, науки, навчальної дисципліни, проведення аналізу характеру взаємозв'язку та взаємовпливу цих явищ; виявлення нової парадигми КППУ, зумовленої формуванням доктрини та практики конституційного процесу як самостійного виду юридичного процесу в Україні.

I. Отже, *прийняття Конституції України* має супроводжуватися створенням механізму її реалізації, що зумовлено законом діалектики матеріального і процесуального права. Традиційно вважалося, що в основі реалізації Конституції лежить динамічна складова, що має прояв у творчій і професійній діяльності всіх суб'єктів конституційного права. Так, дослідник процесуального механізму реалізації Конституції СРСР Ф.З. Касумов у своїй праці обґрунтовує положення про те, що «раціональна організація і цілеспрямована орієнтація цієї діяльності у багатьох випадках вимагають вироблення оптимальних правових форм, у яких протікатиме процес виконання, користування, дотримання та застосування норм Конституції. Ці правові форми процесуального характеру встановлюються і самою Конституцією, але основний їх масив – результат поточної правотворчості, здійснюваного на основі та на виконання Конституції» [4, 3]. Отже, реалізація Конституції – це практичне втілення її приписів у життя держави та її громадян. Однією з умов цього є дотримання принципу поєднання динамічної складової – діяльності суб'єктів КПУ, та статутарної складової – забезпечення процесуальних правових форм такої діяльності.

Особливе функціональне призначення конституційно-процесуального забезпечення реалізації Конституції України спостерігається як у приватно-публічній сфері відносин (наприклад, громадянин – держава, громадянин – громадянське суспільство, громадянин – місцеве самоврядування), так і публічній (наприклад, держава – регіон – місцеве самоврядування) і в будь-яких варіаціях моделей цих відносин (наприклад, громадянське суспільство – держава), які виникають між суб'єктами КПУ. Конституційно-процесуальне забезпечення реалізації Конституції України є одним із важливих факторів подолання кризових (конфліктних) явищ в органах державної влади та місцевого самоврядування. Воно полягає в закріпленні оптимальних процесуальних форм реалізації компетенції за умов її чіткого розмежування на матеріально-правовому рівні відповідно до міжнародно-правових стандартів. Важливим кроком до цього є формування, обґрунтування та розвиток в Україні концепції конституційного процесу та удосконалення на основі цього правового регулювання конституційних процедур. Йдеться не тільки про конституційний юрисдикційний процес («ядро» конституційного процесу в широкому значенні), а про системний комплекс конституційних процедур, зокрема, виборчих, референдумних, правореалізаційних (у суб'єктивному значенні), парламентських, президентських, урядових, муніципальних тощо. Особливої актуальності вивчення аксіологічних і антропологічних аспектів конституційного процесу набуває в площині інтенсивного запровадження доктрини верховенства права в секторах державного та муніципального управління, а також становлення і формування національної законодавчої концепції верховенства права.

Отже, враховуючи ці та інші чинники, ми можемо стверджувати, що факт прийняття Конституції України вже є підставою говорити про закономірну необхідність розробки її процесуальної основи реалізації втіленої, у першу чергу, у конституційному процесуальному праві, а також деталізації і систематизації норм права, які створюють механізми реалізації кожного припису Основного Закону.

II. *Наука*. Варто відзначити, що процесу «конституціоналізації» передують розвиток науки юридичного процесу, конституційного процесу та конституційного процесуального права, представлених розробками вчених-процесуалістів, вчених-конституціоналістів, які своїми ідеями, концепціями, науково-доктринальними підходами, співставленням аргументів і фактів створили та забезпечують наукову основу правового фундаменту процесуального механізму реалізації Конституції України. Так, наприклад, термін «конституційний процес в Україні» в правовому аспекті вживає у своїх працях перший Голова Конституційного Суду України Л.П. Юзьков [5], який «є одним з фундаторів національної доктрини конституційного процесу – методологічної основи трансконституційного процесу (гіперпроцесу), формалізованого в

конституційній діяльності – установчому процесі (мегапроцесі) і систематизуючого інші процедури конституційного процесу (субпроцеси)» [6].

Одним із перших привернув увагу праворесурсному потенціалу конституційного процесу, як комплексному, складному, поліформальному, багатофункціональному явищу, професор В.Ф. Мелешенко, який виділив, по суті, види конституційного процесу, акцентуючи увагу на тому, що сфера регулювання конституційного процесуального права не обмежується лише провадженням у Конституційному Суді, а включає виборчий процес, процедуру реалізації своїх повноважень органами державної влади, народними депутатами України тощо [7, 33].

Під керівництвом професора В.Ф. Погорілка сформувалась наукова школа дослідників окремих видів конституційного процесу, зокрема виборчого процесу, референдумного процесу, парламентського процесу, конституційного юрисдикційного процесу [8]. У спільному дослідженні В.Ф. Погорілка та В.Л. Федоренка «Конституційне право України» (Київ, 2008) [9] автори окреслюють онтологічні статутарні аспекти конституційного процесу, представлених «виборчим, парламентським, законодавчим, муніципальним процесами, процесом конституційної юстиції, і, власне, конституційним процесом у його вузькому значенні (порядок внесення змін до конституції України)» [9, 258].

Пізніше, комплексно статутарні інституційні аспекти конституційного процесу досліджуються в роботах вчених Ю.М. Бисаги, В.В. Гомоная та В.І. Чечерського «Конституційно-процесуальне право» (Ужгород, 2006) [10]. Першою спробою розгляду та аналізу конституційного процесу як окремого виду юридичного процесу в Україні є робота Ю.С. Педька «Конституционный процесс» у підручнику «Курс конституционного права Украины. Том 1. Общая часть: Основы теории конституционного права» (Харків, 2008 р.) [11], у якій автор застосовує комплексний підхід до висвітлення герменевтичних аспектів конституційного процесу.

Також слід відзначити роботи професора О.І. Ющика, який розвиває теорію законодавчого процесу в монографії «Теоретичні основи законодавчого процесу» (Київ, 2004 р.) [12] та акцентує увагу на перспективності конституційного законодавчого процесу. Під керівництвом вченого підготовлена кандидатська дисертація на тему «Конституційний процес в Україні: актуальні питання правового забезпечення» (Київ, 2011) [13], автор якої – І.С. Куненко.

Слід також відзначити праці російських вчених, які одні з перших дослідили категорію «конституційний процес» з точки зору комплексного методологічного інструментарію логічного, історико-правового, системного, структурно-функціонального, інституціонального підходів. Зокрема це захищені докторські дисертації В.В. Бородіна «Конституционный процесс: сравнительно-правовой анализ» (Санкт-Петербург, 2000) [14], Л.С. Жакаєвої «Конституционный процесс в Республике Казахстан: теоретико-правовые вопросы» (Москва, 2008) [15], С.А. Савченко «Теория конституционного процесса» (Тюмень, 2008) [16].

III. *Галузь права.* Проведений аналіз зазначених вище праць призводить до висновків про можливість виокремлення та дослідження КППУ як *галузі процесуального права*, системної сукупності процесуальних конституційно-правових норм, які закріплюють порядок реалізації матеріальних норм конституційного права, регулюють суспільні відносини, що виникають у ході реалізації суб'єктами конституційного права їх прав, свобод і обов'язків, а також повноважень.

Норми конституційного процесуального права регламентують конституційні процедури, зокрема виборчі процедури, референдумні процедури, процедури реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, парламентські процедури, президентські процедури, конституційні юрисдикційні процедури, муніципальні процедури та інші, які складають конституційний процес. Звідси, вважаємо некоректним ототожнення конституційного процесуального права з конституційним процесом. Адже при такому підході втрачається багатоаспектність змісту конституційного процесу. Допустимим, на наш погляд, є застосування понять «конституційне процесуальне право» і «конституційний процес» як тотожних за значенням категорій у випадку, коли йдеться про статутарні якості конституційного процесу, тобто в значенні останнього як галузі процесуального права або галузі юридичного процесу.

КППУ характеризується власним предметом і методом правового регулювання. *Предмет КППУ* складають декілька груп-блоків процесуальних конституційних відносин. Критеріями розмежування груп-блоків відносин можуть виступати види суб'єктів КПУ, які є учасниками конституційних процесуальних відносин (наприклад, фізичні особи та юридичні особи, територіальні громади, глава держави, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та ін.); підстави виникнення конституційних процесуальних відносин; інституціональна побудова конституціональних процесуальних відносин (наприклад, правозахисні процесуальні відносини, виборчі процесуальні відносини, референдумні процесуальні відносини, установчі процесуальні відносини) тощо.

Наприклад, залежно від видів суб'єктів, які є учасниками конституційних процесуальних відносин, пропонуємо виділити наступні групи-блоки суспільних відносин:

- відносини, які складаються у зв'язку з дотриманням процедури, процесуальної форми здійснення повноважень (прав і обов'язків) спільнотами, які є одними з пріоритетних суб'єктів КПУ – Українським народом; територіальними громадами, національними меншинами. Зазначені відносини є сферою правового регулювання винятково конституційного процесуального права України, оскільки питання народного суверенітету, державної влади та муніципальної влади є об'єктом регулювання Конституції України і мають бути регламентовані на рівні конституційного законодавства. Наприклад, процесуально-правовий механізм отримання та реалізації влади Українським народом регламентується процесуальними нормами виборчого права, референдумного права, деталізується нормами регламентів органів державної влади тощо;
- відносини, які виникають у зв'язку з дотриманням процедури, процесуальної форми здійснення конституційних прав і обов'язків приватними (або індивідуальними) конституційними суб'єктами – фізичними особами – громадянами України, іноземцями (іноземними громадянами або апатридами), біженцями, біпатридами, а також юридичними особами;
- відносини, які виникають у зв'язку з дотриманням процедури, процесуальної форми здійснення повноважень (прав і обов'язків) колегіальними конституційними суб'єктами публічного права – органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Ця група суспільних відносин має винятково важливе значення, оскільки ідеться про процесуально-процедурний порядок реалізації державної і муніципальної влади в Україні;
- відносини, які виникають у зв'язку з дотриманням процедури, процесуальної форми здійснення повноважень (прав і обов'язків) одноособовими конституційними суб'єктами публічного права – посадовими і службовими особами, у тому числі Главою Держави, Главою Уряду, народними депутатами, депутатами місцевих рад, сільськими, селищними, міськими головами;
- відносини, які складаються у зв'язку з дотриманням процедури, процесуальної форми реалізації компетенції (повноважень) – Автономною Республікою Крим та її органами, адміністративно-територіальними одиницями (ця група суспільних відносин предмета КППУ виділяється автором з урахуванням тенденцій адміністративно-територіальної реформи в Україні, однією зі змістовних складових якої виступає визначеність правосуб'єктності адміністративно-територіальних одиниць);
- відносини, які виникають у зв'язку з дотриманням процедури, процесуальної форми здійснення повноважень (прав і обов'язків) громадськими об'єднаннями (політичними партіями, громадськими організаціями тощо);
- відносини, які складаються у зв'язку з дотриманням процедури, процесуальної форми здійснення повноважень (прав і обов'язків) міжнародними організаціями та їх представниками, що діють на території України та виступають як суб'єкти відповідних конституційних процедур (наприклад, міжнародні спостерігачі є суб'єктами виборчого

процесу в Україні; Європейський Суд з прав людини є суб'єктом правозахисного процесу, який є різновидом конституційного процесу).

Слід зазначити, що при розмежуванні суспільних відносин, які складають предмет КППУ, на групи-блоки, нами враховуються не тільки чітко регламентовані відносини, а й ті тенденції, які існують у сфері їх процесуалізації.

В окрему групу-блок відносин можна виділити й ті, які виникають у зв'язку з дотриманням процедур несення (притягнення до) конституційно-правової відповідальності, яка набуває процесуального характеру. У свою чергу, конституційно-процесуальна відповідальність зумовлює певну однорідність суспільних відносин, що і виступає критерієм виокремлення їх у групу. Слід враховувати і те, що сама конституційно-процесуальна відповідальність перебуває в стані генези, формування, конституювання та інституціоналізації.

Формування *методу КППУ* є результатом розвитку конституційно-процесуальних технологій, які і складають його методичний інструментарій. Завдяки застосуванню методу КППУ законодавець (у широкому сенсі) відповідає, наприклад, на питання: «в який спосіб носію прав і обов'язків їх реалізувати», «коли», «у який термін», «де», «які документи необхідні», «у якій послідовності» тощо. Інструментарій методу КППУ складають такі правові способи, засоби і прийоми, як: процесуальні принципи; процесуальні дефініції; процесуальна правосуб'єктність (процесуальні права і процесуальні обов'язки); процесуальна відповідальність; процесуальні стадії і етапи; процесуальні строки; юридична чинність процесуальних документів. *Способами* є, наприклад, регламентація процесуальної правосуб'єктності. *Засобами* є процесуальні дефініції; процесуальні етапи та стадії; процесуальні строки. *Прийоми* – встановлення процесуальних умов-вимог єдиноразового характеру, наприклад, внесення виборчої застави у виборчому процесі.

IV. *Навчальна дисципліна. Система знань.* КППУ, як навчальна дисципліна, викладається, як правило, на юридичних факультетах вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) відповідно до затверджених робочих навчальних програм, зокрема в Академії адвокатури України, Академії муніципального управління, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Львівському національному університеті імені Івана Франка, Національній академії внутрішніх справ України, Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова, Національному університеті «Києво-Могилянська академія», Ужгородському національному університеті. Виходячи зі змісту робочих навчальних програм або анотацій курсу КППУ в Україні немає єдиного підходу до викладення концепції навчальної дисципліни. З одного боку, така ситуація є нормальною, зважаючи на перехідний етап формування національної доктрини конституційного процесу. З іншого боку, надзвичайно важливим є впровадження «широкої» (предметом дисципліни виступають усі інститути КППУ) [17], а не «вузької» [18] (предметом виступає інститут конституційної юстиції в Україні) концепції розуміння КППУ та викладання відповідного змісту дисципліни у ВНЗ при підготовці майбутніх державних і муніципальних службовців, юристів, політиків, формуванні їх конституційної та муніципальної культури. Оскільки в умовах домінування вузької концепції навчальної дисципліни КППУ та за браком аудиторних годин можуть бути неохопленими цілі блоки питань, які не включені й до інших дисциплін або спецкурсів, у тому числі позасудовий правозахисний процес; процесуальне забезпечення діяльності інститутів громадянського суспільства, зокрема громадських об'єднань; процесуальне забезпечення окремих форм безпосереднього народовладдя – громадських ініціатив, демонстрацій, мітингів, мирних зборів тощо; питання документації в конституційному процесуальному праві; навіть процесуальне забезпечення діяльності вищих посадових осіб і деяких органів державної влади, а також взаємовідносин між ними, детально аналізувати за браком годин не має можливості. І ще багато різних питань процесуального змісту залишаються не вивченими та не засвоєними. Така ситуація унеможливує формування системних знань, а головне – підготовку висококваліфікованих юристів-практиків.

Наприклад, пропонуємо такі структуру та загальну концепцію змісту навчальної дисципліни КППУ:

1. *Загальна частина* (2 навчальні модулі) «Теоретико-правові та методологічні основи конституційного процесуального права та процесу», яка спрямована на систематизацію вже отриманих знань та на проведення їх діагностичного та модульного контролю.

Перший модуль включає такі тематичні напрями: 1. Соціальна сутність процесуального права. 2. Загальне вчення про юридичний процес. 3. Конституційний процес як особливий вид юридичного процесу в Україні. 4. Тенденції та прогнози формування, становлення та розвитку науки КППУ. 5. КППУ як сучасна система знань.

Другий модуль передбачає висвітлення таких тематичних напрямів: 1. Суб'єктивне конституційне процесуальне право. 2. Конституційне процесуальне право як галузь права України. 3. Діалектика структури та системи КППУ. 4. Конституційно-процесуальні відносини та їх суб'єктно-об'єктний склад. 5. Конституційно-процесуальні технології правозабезпечення конституційно-процесуальних відносин.

2. *Особлива частина* (2 модулі) «Інституційно-правові основи КППУ» спрямована на вивчення процесуально-правового забезпечення відносин предмета КППУ та передбачає формування прикладних навиків, модульний і підсумковий контроль знань.

Третій модуль особливої частини передбачає вивчення видів конституційного процесу: 1. Виборчий і референдумний процеси. Інші конституційні процедури безпосередньої демократії. 2. Парламентський процес. 3. Президентський процес. 4. Конституційно-процесуальне забезпечення управлінського процесу. 5. Муніципальний процес як особливий вид конституційного процесу.

Четвертий модуль присвячений вивченню конституційний юрисдикційного процесу та включає такі напрями: 1. Доктрина конституційного процесу в правових позиціях Конституційного Суду України. 2. Правозахисний процес у Конституційному Суді України. 3. Правотлумачний процес у Конституційному Суді України. 4. Правоохоронний процес у Конституційному Суді України.

Підсумовуючи, доходимо таких висновків. Конституційне процесуальне право в його сучасному розумінні – це багатоаспектне правове явище, яке слід розглядати як:

1. Суб'єктивне процесуальне право (антропологічний аспект).
2. Галузь національного процесуального права (онтологічний аспект).
3. Напрямок юридичної науки України (гносеологічний аспект).
4. Практика, у тому числі парламентська, президентська, судова (праксеологічний (правозастосовчий) аспект).
5. Галузь міжнародно-правових стандартів (аксіологічний, правоінтеграційний аспект).
6. Навчальна дисципліна. Система знань і вмінь (науково-педагогічний, виховний аспект).

Природа конституційного процесуального права як *суб'єктивного процесуального права* впливає з принципу поєднання матеріального і процесуального права, матеріальної і процесуальної норми. Означає, насамперед, природно зумовлену, позитивно існуючу та гарантовану можливість суб'єкта вступати в конституційно-процесуальні відносини з метою реалізації конституційних прав і свобод. Окремлене питання потребує ґрунтовного дослідження та наукового обґрунтування в рамках окремого дослідження, оскільки саме в антропологічному змісті КППУ закладений його сучасний сенс і основні завдання.

КППУ, як *галузь права*, уособлює системну сукупність процесуальних конституційно-правових норм, які закріплюють порядок реалізації матеріальних норм конституційного права, регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації суб'єктами конституційного права їх прав, свобод і обов'язків. Норми конституційного процесуального права регламентують конституційні процедури, зокрема виборчі, референдумні процедури, процедури реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, парламентські, президентські, муніципальні процедури та інші, які складають конституційний процес. Об'єктивується в профільній галузі законодавства – конституційному процесуальному законодавстві.

КППУ як *наука* – це галузь сучасної юридичної науки, яка сформувалась переважно наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст.ст. (новітній період). Наука КППУ спирається на ранні вчення про судове право і процес, теорії юридичного процесу та процесуальної форми, зарубіжну та

національну доктрину верховенства права та реалізації прав людини, концепцію конституційної юстиції. КППУ – це галузь наукових знань про герменевтичні та праксеологічні аспекти конституційної діяльності. Пріоритетними завданнями науки КППУ є дослідження соціально-правової, політико-правової, нормативно-правової процесуальних основ механізму реалізації Конституції України; процесуальних форм реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.

КППУ як *практика*, на наш погляд, є надзвичайно перспективним аспектом, який потребує належної уваги дослідників, оскільки ідеться, у першу чергу, про реалізацію прав і свобод, у тому числі захист законних інтересів і прав громадян у позасудовому порядку; реалізацію та захист права місцевого самоврядування; інші взаємовідносини суб'єктів конституційного права. Тобто варто розглядати КППУ як правоустановчу, правовиконавчу, правозахисну, правоохоронну практику.

КППУ варто розглядати в аспекті формування *галузі міжнародно-правових стандартів* інституціоналізації та розвитку пріоритетних конституційних процедур, таких, наприклад, як виборчих, референдумних, парламентських, муніципальних, установчих.

КППУ, як *навчальна дисципліна*. Як ми вже зазначали, в Україні не існує єдиного підходу та концепції викладення навчальної дисципліни КППУ. З одного боку, це пояснюється забезпеченням наукового, творчого підходу до розуміння КППУ представниками професорсько-викладацького складу. Але, водночас, ускладнює процес формування системи знань майбутніх фахівців проблем так званої конституційної процесуальної практики, по-перше, по реалізації норм Конституції України, а, по-друге, по розробці, прийняттю, тлумаченню, внесенню змін до самої Конституції України, моніторингу та контролю за станом її реалізації.

Важливим фактором розвитку КППУ є концепція його розуміння та інтерпретації, яка формується під впливом поєднання конституційної доктрини, у тому числі доктрини Конституційного Суду України, та конституційної практики, а також міжнародно-правових стандартів конституційного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лисенков С.Л. Основи конституційного процесуального права: навч. посіб. / С.Л. Лисенков. – К.: «Юрисконсульт». – 270 с.
2. Совгиря О.В. Конституційне право України: навч. посібник / О.В. Совгиря, Н.Г. Шукліна. – К.: Юрінокм інтер, 2008. – 632 с.
3. Конституционно-процессуальное право как наука, отрасль права и учебная дисциплина [Электронный ресурс] // Право и политика. – № 4. - 2000. – Режим доступа: http://library.by/portalus/modules/politics/readme.php?subaction=showfull&id=1096454627&archive=&start_from=&ucat=5&
4. Касумов Ф.З. Процессуальный механизм реализации Конституции СССР: автореф. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. «Конституционное право; Государственное управление; Административное право; Муниципальное право» / Ф.З. Касумов. – М., 1985. – 19 с.
5. Юзьков Л. Конституційний процес в Україні: основні віхи і процедура / Л. Юзьков // Юридический вестник. – 1996. – № 1. – С. 28-29.
6. Приходько Х.В. Погляди професора Л.П. Юзькова як методологічна та ідеологічна основа інституціоналізації конституційного процесу (самостійного виду юридичного процесу) / Х.В. Приходько // Проблеми сучасного українського конституціоналізму: збірка наук. пр. на пошану першого Голови Конституційного Суду України, професора Леоніда Юзькова / [Конституційний Суд України, Акад. прав. наук України; заг. ред.: А. Стрижак, В. Тацій; упоряд.: В. Бринцев, В. Кампо, П. Стецюк]. – К., 2008 – С. 44-49.
7. Мелашенко В.Ф. Система конституційного права / В.Ф. Мелашенко // Конституційне право України: [підруч.] / за ред. В.Ф. Погорілка. – 3-тє вид. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 22-38.

8. Ганжа Н.В. Теоретичні проблеми регламенту Верховної Ради України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Н.В. Ганжа. – К., 2004. – 17 с.; Максакова Р.М. Вибори до органів місцевого самоврядування: проблеми теорії і практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Р.М. Максакова. – К., 2003. – 17 с.; Ставніччук М.І. Законодавство про вибори народних депутатів України: проблеми теорії і практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / М.І. Ставніччук. – К., 1999. – 18 с.; Тесленко М.В. Конституційна юрисдикція в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / М.В. Тесленко. – К., 2000. – 17 с.; Федоренко В.Л. Конституційно-правові основи всеукраїнського референдуму: проблеми теорії та практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / В.Л. Федоренко. – К., 1999. – 18 с.
9. Погорілко В.Ф. Конституційне право України. Академічний курс: підруч.: у 2-х т. – Т. 1 / [В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко; за ред. В.Ф. Погорілка]. – К.: ТОВ «Юридична думка», 2006. – 544 с.
10. Бисага Ю.М. Конституційно-процесуальне право [навч. посіб.] / Ю.М. Бисага, В.В. Гомонай, В.І. Чечерський. – Ужгород: Ліра, 2008. – 308 с.
11. Курс конституционного права Украины. Том 1. Общая часть: Основы теории конституционного права: учеб. / Под ред. М.А. Баймуратова и А.В. Батанова). – Х.: Одиссей, 2008. – 672 с.
12. Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу: монографія / О.І. Ющик. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 519 с.
13. Куненко І.С. Конституційний процес в Україні: актуальні питання правового забезпечення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / І.С. Куненко. – К., 2011. – 21 с.
14. Бородин В.В. Конституционный процесс: сравнительно-правовой анализ: На материалах Российской Федерации и зарубежных государств: автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право; Государственное управление; Административное право; Муниципальное право» / В.В. Бородин. – СПб., 2000. – 48 с.
15. Жакаева Л.С. Конституционный процесс в Республике Казахстан: теоретико-правовые вопросы: автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право; Муниципальное право» / Л.С. Жакаева. – Москва, 2008. – 53 с.
16. Савченко С.А. Теория конституционного процесса: монография / С.А. Савченко. – Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2008. – 140 с.
17. Бориславський Л.В. Конституційно-процесуальне право України: програма курсу [для студ. юрид. фак. та правнич. коледжу] / Бориславський Л.В., Ревер О.Ю., Янюк Н.В. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І.Франка, 2006. – 37 с.
18. Конституційне процесуальне право України: навч. посіб. / В.П. Паліюк, М.Д. Савенко. – Миколаїв: Миколаївський навчально-науковий центр Одеського державного університету імені І.І. Мечнікова, 2000. – 95 с.